

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

**Oikeusturvan unohdetut:
alle 15-vuotias epäilty rikosprosessissa ilman
puolustajaa ja sen psyykkiset vaikutukset**

kokemukset lapsen silmin

OTMU1118 Nuoret, kontrolli ja rikosoikeusjärjestelmä
Oikeusnotaarin tutkielma

Salla Pajala

3.12.2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Oikeusnotaarin opinnäytetyö / tutkielma

Oppiaine: Kriminologia ja oikeussosiologia

Tekijä: Salla Pajala

Otsikko: Oikeusturvan unohtetut: alle 15-vuotias epäilty rikosprosessissa ilman puolustajaa ja sen psyykkiset vaikutukset

Ohjaaja: Elsa Saarikkomäki

Sivumäärä: 22 sivua

Päivämäärä: 3.12.2023

Tutkielma tarkastelee alle 15-vuotiaiden rikollisesta teosta epäiltyjen lasten oikeusturvan haasteita suomalaisessa rikosprosessissa. Tutkimus valottaa lapsen erityisasemaa ja haavoittuvuutta esitutkinnassa, erityisesti silloin, kun heitä kuulustellaan epäiltynä ilman puolustajan läsnäoloa. Tarkoituksena on lisäksi tutkia, millaisia psykologisia vaikutuksia kuulustelulla on epäiltyyn lapseen ja tämän psyykkiseen hyvinvointiin.

Tutkimuksen päätavoitteena on lisätä tietoisuutta ja herättää keskustelua nuorten ja lasten kohtaamista oikeusturvan puutteista sekä heidän esitutkinnassa kokemistaan psyykkisistä vaikutuksista nimenomaan epäillyn roolissa. Tutkielma paljastaa lainsäädännön ja oikeuskäytännön epäkohtia, jotka koskettavat erityisesti alle 15-vuotiaita epäiltyjä. Tässä yhteydessä tutkimusmetodinä käytetään muun muassa tapausanalyysiä, jossa analysoidaan Varsinais-Suomen käräjäoikeuden päätöstä ja tuodaan esiin tutkimustuloksia käytännön tilanteista, joissa puolustajaa ei ole ollut läsnä lasta kuulusteltaessa. Tutkimuksessa käsitellään myös oikeuspsykologisia näkökulmia ja esitellään empiirinen kvalitatiivinen tutkimus, joka perustuu alle 15-vuotiaiden haastatteluihin poliisikuulusteluista. Empiirisen osan tavoitteena on tuoda esiin lapsen tai nuoren aitoja kokemuksia ja tuntemuksia kuulustelutilanteissa sekä sitä, miten rikosprosessi on vaikuttanut rikollisesta teosta epäiltyihin lapsiin.

Tutkimuksen loppuosassa yhdistetään esiin nousseita johtopäätöksiä ja avainkysymyksiä, ja tulosten pohjalta on selvää, että alle 15-vuotiaan oikeusturvassa Suomessa on puutteita, jotka tarvitsevat lähempää tarkastelua lainsäätäjältä. Myös tehdyn empiirisen tutkimuksen tulokset paljastavat, että kuulustelutilanteissa on monenlaisia riskitekijöitä niin oikeusturvan kuin lapsen psyykeen kannalta. Tutkielma pyrkii herättämään mielenkiintoa ja innoittamaan lisätutkimuksiin aiheen parissa, jotta lasten oikeusturva ja hyvinvointi voitaisiin paremmin turvata tulevaisuudessa.

Tutkielma on toteutettu hyödyntäen osittain OTMU1118 Nuoret, kontrolli ja rikosoikeusjärjestelmä -kurssille tehtyä seminaarityötä, jota olivat mukana tekemässä myös Mira Latvanen, Kustaa Alatalo ja Waltteri Messo.

Avainsanat: oikeusturva, epäilty, psyykinen hyvinvointi, alle 15-vuotias, esitutkinta

Sisällys

Oikeusturvan unohdetut: alle 15-vuotias epäilty rikosprosessissa ilman puolustajaa ja sen psyykkiset vaikutukset – <i>kokemukset lapsen silmin</i>.....I	
Lähteet	IV
Lyhenteet	VIII
Liitteet	IX
1 Johdanto	1
1.1 Aiheen esittely	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja rakenne.....	2
1.3 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet	3
2 Oikeustapausanalyysi alle 15-vuotiaan oikeusturvan valossa	4
3 Oikeusturva esitutkinnassa.....	6
3.1 Lapset ja oikeusturva	6
3.2 Puolustajan merkitys oikeusturvan kannalta.....	6
3.3 Esitutinnan kesto oikeusturvan ja lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta.....	10
3.4 Alle 15-vuotiaan kuulustelun vaikutukset yli 15-vuotiaan oikeusturvaan.....	13
4 Lapsi yksin kuultavana – oikeuspsykologinen näkökulma	15
4.1 Kuulustelujen toteuttaminen	15
4.2 Kuulustelujen psyykkiset vaikutukset.....	16
5 Empiirinen tutkimus alle 15-vuotiaan kuulustelutilanteista – lapsen näkökulma	18
5.1 Tutkimusmenetelmät.....	18
5.2 Tulokset	19
5.3 Tutkimuksen johtopäätökset	20
6 Lopuksi	22

Lähteet

Kirjallisuus

August, N. Caitlin – Henderson, S. Kelsey, Department of Criminology and Criminal Justice; Portland State University; Juveniles in the Interrogation Room: Defense Attorneys as a Protective Factor, 2020, United States. s. 268.

Cleary, M. D. Hayley, Police Interviewing and Interrogation of Juvenile Suspects: A Descriptive Examination of Actual Cases, Virginia Commonwealth University, 2014, s. 272.

Fredman, Markku; Rikosasianajajan käsikirja. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2021, s. 262.

Goldson, B., ‘Unsafe, Unjust and Harmful to Wider Society’: Grounds for Raising the Minimum Age of Criminal Responsibility in England and Wales. Youth Justice, 13(2). 2013, s. 114.

Haaste 2/2019 s. 10.

Harrikari, Timo, Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusverkosto, Hakapaino Oy 2008.

Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot, Talentum, 2014 s. 49, 68.

Hietanen, Ira, Nuori rikosprosessissa – koulukotinuorten kokemuksia, maisteritutkielma, oikeustieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, 2016.

Huhta, Helena, luento 14.11.2023, OTMU1118 Nuoret, kontrolli ja rikosoikeusjärjestelmä.

Häkkänen-Nyholm, Helinä, Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt, Duodecim 133, 2017, s. 2351.

Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus, Alma Talent, 2018, s. 168-169.

Linderborg, Henrik – Suonio, Mari – Lassila, Tytti, Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.

Lohilahti, Oona, ”Pohjoismaiden mustana lampaana” pidetyn Suomen tuomiot Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa kääntyivät laskuun – vielä 2000-luvun alussa langettavia tulo roimasti enemmän Helsingin Sanomat 22.7.2018, ks. myös esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut Mariapori v. Finland ja Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland.

Kainulainen, Heini, Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 245, 2009, s. 330-335.

Kaunisto, Jasmin – Hyyti, Jari – Koskelainen, Mari – Nieminen, Anna, Poliisityön psykologia, Poliisiammattikorkeakoulu, Grano Oy, 2021, s. 100.

Malloy, Lindsay C. – Wyman, Joshua – Mukhopadhyay, Shreya – Quas, Jodi A., Legal Decision-Making among Youth Defendants, Victims, and Witnesses: Emerging Issues, Research, and Theory, The Oxford Handbook of Psychology and Law, 2023, s. 514.

Mikkola, Jaana, Lapsi todistajana rikosprosessissa, pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2014, s. 22.

Palo, Sanna, Järjestäytyneet rikollisryhmät ja rikosvastuu, väitöskirja, Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, 2010, s. 64.

Redlich, A., & Goodman, D., Taking responsibility for an act not committed: The influence of age and suggestibility, Law and Human Behavior, 27(2), 2003, s. 141–156.

Redlich, Allison D. – Mason, George – Drizin, Steven A, Police interrogation of youth, Northwestern University, 2007, s. 66.

Saarikkomäki, Elsa, Nuoriin kohdistuva poliisikontrolli kyselytutkimuksen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 106, 2010, s. 17.

Saarikkomäki, Elsa, Nuorten käsitykset luottamuksesta ja luottamuksesta rikostorjuntajärjestelmään: Erot julkisen ja yksityisen poliisitoiminnan välillä. *Kriminology & Criminal Justice*, 18(2), 2018, s. 156-172.

Silvennoinen, Elsa – Kainulainen, Heini, Väliaikaisen edunvalvojan määrääminen esitutkinnassa, Lakimies 3-4/202, s. 541.

Vatjus-Anttila, Jalo, luento 22.11.2023, OTMU1118 Nuoret, kontrolli ja rikosoikeusjärjestelmä.

Viljoen, Jodi L.– Klaver, Jessica – Roes, Ronald, Legal Decisions of Preadolescent and Adolescent Defendants: Predictors of Confessions, Pleas, Communication with Attorneys, and Appeals, American Psychological Association, 2005, s. 261.

Virallislähteet

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/800 rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä artiklan 2 kohta.

HE 132/1997 vp, s. 53.

HE 222/2010 vp, s. 210.

HE 58/2013 vp, s. 27.

HE 144/2022 vp, s. 7.

Lounais-Suomen poliisin mediatilaisuus 14.6.2023 klo 10:00 Turun pääpoliisiasemalla.

Poliisihallituksen ohje POL- 2019-34669.

Valiokunnan mietintö LaVM 14/2018 vp.

YK:n lapsen oikeuksien komitea Yleiskommentti nro 24 lapsen oikeuksista rikosoikeusjärjestelmässä, k. 57 s. 12 (CRC/C/GC/24, 2019).

Yleissopimus lapsen oikeuksista SopS 59/1991.

Internetlähteet

Alaja, Katja, Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyä halutaan nopeuttaa. Juristiutiset, 2023.
<https://juristiutiset.fi/lapsiin-kohdistuvien-rikosten-kasittelya-halutaan-nopeuttaa/> (Luettu 12.11.2023)

Määttä, Jyrki, Rikosprosessin joutuisuus on jokaisen perusoikeus, Oikeus.fi 2023.
<https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/ajankohtaista/blogi/rikosprosessinjoutuisuusonjokaisenperusoikeus.html> (Luettu 20.11.2023)

THL: Barnahus-hankkeen julkaisutilaisuus, Julia Korkman ja Maria Rossi, 2022.
<https://www.youtube.com/watch?v=yI4NKkwrWu8&t=218s> (Luettu 20.11.2023)

Urbaani sanakirja <https://urbanisanakirja.com/word/sus/131369/> (Luettu 8.11.2023)

Oikeustapaukset

Varsinais-Suomen käräjäoikeuden päätös 23/13168

Asiantuntijalausunnot

Kaikilta asiantuntijoilta on pyydetty kirjallinen suostumus lausuntojen hyödyntämiseen tässä tutkielmassa sekä seminaarityössä.

Forss, Marko, rikostarkastaja, Helsingin poliisin nuorisirikostutkintaryhmä,
virkasähköpostikeskustelu elokuussa 2023.

Lamppu, Petri, komisario, Lounais-Suomen poliisilaitoksen lapsirikostutkintaryhmä,
sähköpostikeskustelu marraskuussa 2023.

Snellmann, Veera, psykologi, Turun lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksikkö,
sähköpostikeskustelu marraskuussa 2023.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999
ETL	Esitutkintalaki 22.7.2011/805
HE	Hallituksen esitys
PL	Perustuslaki 11.6.1999/731
RL	Rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
YK	Yhdistyneet kansakunnat

Liitteet

Liite 1. Varsinais-Suomen kärjäoikeuden päätös 23/13168 31.3.2023

Päätöksestä on hävitetty tunnistetiedot asianosaisen yksityisyyden suojaamiseksi.

Liite 2. Tutkielman kaavio

Tutkielman kokonaisuutta hahmottava ja yhteiskunnallista merkityksellisyyttä eri seurausten osalta korostava kaavio, laadittu 27.11.2023.

Liite 3. Loki seminaarityön ja notaarityön välisestä suhteesta

1 Johdanto

1.1 Aiheen esittely

Suomessa ja kansainvälisestikin on viime aikoina ollut tapetilla useita nuorten, jopa lasten tekemiä vakaviakin rikoksia, jotka ovat herättäneet paljon yhteiskunnallista keskustelua. Ilmiö ei sinänsä ole uusi, sillä jo 2000-luvun vaihteessa käytiin runsaasti keskustelua rikosvastuun ikärajaista. Sen alentamista perusteltiin voimakkaasti ”nuorisoriikollisuuden kasvulla”¹ ja sillä, että ”lapset kehittyvät nopeammin nyky-yhteiskunnassa ja pystyvät paremmin erottamaan oikean ja väärän toisistaan oppivelvollisuuden ansiosta”.² Vaikka ilmiönä nuorisoriikollisuus ei ole uusi Suomessakaan, Lounais-Suomen poliisi julkaisi kesäkuussa 2023 tilannekatsauksen yleisten paikkojen turvallisuudesta, jossa nousi esiin nuorten tekemien väkivaltarikosten kasvu koko maassa vuoden 2021 jälkeen. Poliisin mukaan tämä ei selity pelkästään rikostilastoinnin kasvulla. Tilaisuudessa tuotiin esiin myös статистиikkaa vuosilta 2019-2023, joiden mukaan alle 15-vuotiaat ovat väkivaltaisempia kuin koskaan aiemmin.³

Suomessa rikosoikeudellisen vastuun ikäraja on määritelty rikoslain 3 luvun 4 §:ssä 15-vuoteen, jolloin tuon virstanpylvään saavuttanut voidaan tuomita syyntakeisena rikoksesta. Tätä nuoremmatkin kuitenkin tekevät rikollisia tekoja, ja esitutkintalain (ETL) 3 luvun 5 §:n mukaan, kun alle 15-vuotiaan epäillä syyllistyneen rikolliseen tekoon, toimitetaan tarvittaessa esitutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa. Esitutkinta voidaan suorittaa alle 15-vuotiaan osalta myös esimerkiksi tämän vahingonkorvausvelvollisuuden selvittämiseksi. Onkin tärkeä erottaa toisistaan alle 15-vuotiaan ”epäillä syyllistyneen rikolliseen tekoon” asema 15-vuotta täyttäneen ”rikoksesta epäillyn” asemasta, koska tällä erottelulla on merkittävä tekijä koko esitutkinnan toimittamisen ja puolustajan määräämisen kannalta.

Perusoikeudet sekä *equality of arms* -periaate turvaavat yksilöiden oikeuksia tasaveroisesti sukupuoleen tai ikään katsomatta, joten oikeudet kuuluvat myös lapsille.⁴ Suomen perustuslaki, Euroopan perusoikeuskirja ja Euroopan ihmisoikeussopimus takaavat

¹ Harrikari 2008, s. 135.

² Goldson 2013, s. 114.

³ Lounais-Suomen poliisin mediatilaisuus 14.6.2023 klo 10 Turun pääpoliisiasemalla.

⁴ Helminen ym. 2014 s. 49, 68.

oikeusturvan toteutumisen sekä oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon iästä riippumatta. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tae takaa myös muun muassa oikeuden puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä sekä oikeuden oikeusapuun korvauksetta, mikäli yksilöllä ei ole mahdollisuutta itse maksaa saamastaan oikeusavusta. Myös Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus käsittelee lapsen asemaa ja kohtelua rikosprosessissa.

Edellä mainituista perusoikeuksista huolimatta on kuitenkin tuomioistuimen harkinnan varassa, määrätäänkö tutkittavana olevan rikollisen teon epäillylle puolustajaa.

Suomalaisessakin oikeuskäytännössä on esimerkkejä tapauksista, joissa alle 15-vuotiaalle ei ole katsottu olevan tarvetta puolustajalle rikosasiassa, vedoten ennen kaikkea vastuikärajaan. Kun lasta kuitenkin kuulustellaan osallisuuden ja korvausvastuun selvittämiseksi, on lapsi pahimmassa tapauksessa kuulustelussa yksin ja poliisin tutkijan hiillostuksen kohteena, esitutkinnan kestosta riippuen useitakin kertoja. Tämä vaarantaa ennen kaikkea lapsen oikeusturvan toteutumisen. Mikäli samassa tutkittavana olevassa teossa on ollut mukana myös syyntakeisia 15-vuotta täyttäneitä, on heidänkin oikeusturvansa välillisesti vaarassa: ilman puolustajaakin kuulustellun, alle 15-vuotiaan nauhoitettua kertomusta voidaan esitutkintalain mukaan käyttää oikeudenkäynnissä todisteena. Oikeusturvan toteutumisen rinnalla on huolenaiheena myös alle 15-vuotiaan kokemukset ja psyykinen hyvinvointi hänen ollessaan kuulusteltavana ja yksin epäillyn asemassa. Tilanne voi hänestä tuntua pelottavalta, ahdistavalta ja hämmentävältä.⁵

Tutkielmassa ei ole erotettu nuoren ja lapsen käsitettä toisistaan, vaan niitä käytetään tietoisesti rinnakkain asiayhteyteen sopivalla tavalla.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rakenne

Tutkielmassani tutkin rikosprosessin esitutkintavaiheessa alle 15-vuotiaan epäillyn oikeusturvan vaarantumista ja siihen johtavia syitä. Toisessa luvussa reflektoin ja analysoin Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ratkaisua 23/13168, joka toimi osittain pontimena tämän tutkimuksen idealle, kun käräjäoikeus ei määrännyt puolustajaa alle 15-vuotiaalle epäillylle. Tämän jälkeen tutkin tilanteita, joissa alle 15-vuotias epäilty on ilman puolustajaa

⁵ Cleary 2013, s. 272.

kuulustelutilanteessa, joka nauhoitetaan. Tarkastelen tilanteen välillistä vaikutusta 15-vuotta täyttäneen oikeusturvaan. Näitä teemoja käsittelen luvussa kolme. Keskityn lisäksi tässä selvittämään sitä, miten esitutinnan kesto vaikuttaa lapsen kokemuksiin kuulusteluista ja oikeusjärjestelmästä ja onko näillä kokemuksilla yhteyttä tunnustamiseen (aitoon tai väärään tunnustukseen) johtaviin syihin.

Luvussa neljä tutkin oikeuspsykologisesta näkökulmasta kuulustelutilanteiden psyykkisiä vaikutuksia lapseen. Pyrin havainnoimaan lapsen kuulustelukokemuksia, niihin vaikuttavia tekijöitä ja kuulustelumenettelyitä rikollisesta teosta epäillyn lapsen näkökulmasta, ja tässä yhteydessä käytin tutkimuksessani myös empiirisen tutkimuksen menetelmää haastatellessani alle 15-vuotiaita poliisikuulusteluissa olleita lapsia. Haastattelujen kautta hankkimani tulokset kerron luvussa viisi. Lopuksi kokoan yhteen koko tutkielmassa esiin nousseita johtopäätöksiä ja avainkysymyksiä alle 15-vuotiaan oikeusturvan kannalta.

1.3 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet

Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin alle 15-vuotiaan epäillyn oikeusturvan puutteita lainsäädännön sekä oikeuskäytännön ja -prosessin näkökulmasta. Oikeusturvakysymysten ohella empiirisellä haastattelututkimuksella on tarkoitus herätellä lukijaa pohtimaan vallitsevan oikeustilan käytänteitä. Lokakuun alussa 2023 julkaistiin lakiuudistus, jolla on pyritty parantamaan lapsen asemaa asianomistajana eli uhrina rikosprosessin keston kannalta. Haastattelujen ja lakiuudistuksen myötä haluan korostaa nimenomaan epäillyn lapsen kokemuksia rikosprosessista. Tutkimuksen aihe kokonaisuudessaan on haastava, sillä Suomessa aihetta ei ole juuri tutkittu, ulkomaillakin hämmästyttävän vähän. Lisäksi, tutkimukset ovat keskittyneet pääasiassa asianomistajan eli uhrin näkökulmaan ja hänen avustamiseensa sekä uhrikokemuksiin etenkin vakavien rikosten kohdalla. Myöskään oikeuskäytäntöä aiheesta ei juurikaan löydy.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten rikosprosessin kokemus ilman asianmukaista puolustusta vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin, mukaan lukien traumaattiset vaikutukset, ahdistus ja stressi. Haluan tutkimuksella lisätä yleistä tietoisuutta ja ymmärrystä siitä, miten lapsia tulisi kohdella oikeudellisissa tilanteissa, ja millaisia seurauksia voi olla, jos heitä ei tueta asianmukaisesti. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda lisäarvoa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja herättää mielenkiintoa aihetta kohtaan sekä innoittaa tutkijoita ja lainsäätäjää perehtymään tärkeään aiheeseen laajemmin.

2 Oikeustapausanalyysi alle 15-vuotiaan oikeusturvan valossa

Varsinais-Suomen kärjäoikeus hylkäsi 31.3.2023 päätöksellä 23/13168 (Liite 1) Lounais-Suomen poliisilaitoksen hakemuksen, jossa pyydettiin, että rikollisesta teosta epäillylle määrättäisiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdan perusteella puolustaja esitutkintaa ja mahdollista oikeudenkäyntiä varten esitutkinnassa vireillä olevassa rikosasiassa. Hakemusta perusteltiin etenkin sillä, että puolustajaa tarvittaisiin kuulustelutilanteessa. Kuulustelun tarvetta perusteltiin korvausvaatimuksilla ja rikollisesta teosta epäillyn osallisuuden selvittämisellä.

Kärjäoikeus on perustellut päätöstä rikoslain 3 luvun 4 §:llä, joka asettaa rangaistusvastuun edellytykseksi 15 vuoden iän. Kärjäoikeus totesi, että alle 15-vuotias ei voi olla rikoksesta epäillyn asemassa ja korosti sitä, että asiaan osallisen asema esitutkinnassa on rikollisesta teosta epäilty, ei rikoksesta epäilty. Kärjäoikeus on viitannut päätöksessään ROL:n 2 luvun 1 §:n 1 momenttiin, joka antaa rikoksesta epäillylle oikeuden itse huolehtia puolustuksestaan. Saman pykälän 3 momentin mukaan epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun epäilty on alle 18-vuotias jollei puolustajan tarpeettomuus ole ilmeistä tai kun epäilty ei itse kykene puolustamaan itseään tai on olemassa muu erityinen syy. ROL:n esitöissä on todettu, että alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on pääsääntöisesti oikeus puolustajaan. Tuon oikeuden on katsottu olevan laajempi kuin muiden, koska nuoren ei voida olettaa normaalisti kykenevän itse hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin.⁶ Myös kärjäoikeus viittaa päätöksessään tähän, mutta nojaa epäillyn alle 15 vuoden ikään ja rikosvastuuseen ja katsoo, että hakemus on lakiin perustumattomana hylättävä.

Vaikka kärjäoikeus on nostanut yksittäisiä pro-argumentteja päätöksessään esiin, on päätös lopulta kielteinen ja ristiriidassa niin kansallisten kuin eurooppaoikeudellisten ja kansainvälisoikeudellistenkin peruseriaatteiden kanssa. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2016/800 mukaan *lapsella* on oltava avustaja, jotta hän voi tehokkaasti käyttää oikeutta puolustukseen. Oikeudenmukaisen puolustuksen rakentaminen liittyy myös aiemmin luvussa 1.1 viitattuun *equality of arms* -periaatteeseen. Suomen perustuslain 21 § ja Euroopan ihmisoikeussopimus sisältävät

⁶ HE 132/1997 vp, s. 53.

oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (*fair trial*) takeet, kattaen rikoksesta epäillyn vähimmäisoikeudet, kuten oikeuden asianmukaiseen puolustukseen. Edelleen Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen 40. artiklan iii. -kohdan mukaan lapsella on oikeus saada oikeusapua tai muuta asianmukaista apua puolustuksensa valmistelussa sekä sen esittämisessä.⁷ Myös lakivaliokunta korostaa mietinnössään alle 18-vuotiaan epäillyn oikeutta viran puolesta määrättävään puolustajaan, jotta alaikäisen oikeus puolustukseen toteutuisi tehokkaasti.⁸

On kyseenalaistettava, onko alle 15-vuotiaalla tosiasiallisia mahdollisuuksia puolustuksen rakentamiseen yksin. Lapsen pitäisi stressaavassa tilanteessa ymmärtää oikeudellinen asemansa ja olla riittävän kypsä ja oppinut vaikuttaakseen omaan tilanteeseensa.⁹ Oikeus avustajan käyttöön esitutkinnasta lähtien on länsimaisen oikeuden tärkeimpiä peruseriaatteita.¹⁰ On siten nähdäkseni ristiriidassa ihmisoikeuksien, suomalaisen ja länsimaisen oikeusjärjestelmän, perusoikeuksien ja lapsen oikeuksien kanssa se, että ”rikollisesta teosta epäillyn” asema erotetaan jyrkästi ”rikoksesta epäillyn” asemasta. Erottelun vuoksi alle 15-vuotiaan ei katsota tarvitsevan puolustajaa asiassa, jossa hänen epäillään toimineen lainvastaisesti, vaikkakaan siitä ei seuraa rikosoikeudellista rangaistusta. Kuulusteluissa rikollisesta teosta epäiltyä kohdellaan samoin kuin rikoksesta epäiltyä. Kun otetaan huomioon mahdollisten vahingonkorvausten ja muiden yksityisoikeudellisten vaateiden merkitys oikeusturvan kannalta sekä lapsen psyykinen hyvinvointi, olisi puolustajan määrääminen myös alle 15-vuotiaalle erityisen perusteltua. Varsinais-Suomen käräjäoikeuden päätös on merkittävä, sillä oikeuskäytäntöä alle 15-vuotiaalle määrätystä puolustajasta ei Suomessa juurikaan ole ja perusteluja olisi ollut myös toisenlaiseen ratkaisuun. Myös Helsingin poliisin nuorisoriikostutkintaryhmän rikostarkastaja Marko Forssin mukaan tapauksessa on aineksia jopa suoraan korkeimman oikeuden ennakkopäätökseen, mikäli Lounais-Suomen poliisilaitos olisi valittanut päätöksestä.¹¹ Näin ei kuitenkaan resurssijohtoisten syiden vuoksi tehty.

⁷ Yleissopimus lapsen oikeuksista SopS 59/1991.

⁸ Valiokunnan mietintö LaVM 14/2018 vp.

⁹ August ym. 2020, s. 268.

¹⁰ Helminen ym. 2014 s. 194.

¹¹ Forss 2023.

3 Oikeusturva esitutkinassa

3.1 Lapset ja oikeusturva

Lapsella ja nuorella on samat perustuslailliset sekä prosessuaaliset oikeudet esitutkinassa kuin aikuisillakin. Laissa (ETL) määritellyt esitutkintaperiaatteet ovat joutuisuusperiaate, tasapuolisuus- eli objektiivisuusperiaate, syyttömyysolettama, oikeus olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen, suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Nuoria käsittelevässä tutkinassa etenkin kaksi viimeistä korostuvat¹², sillä tutkinassa täytyy ottaa huomioon nuorten ja lasten ikä, kehitystaso ja haavoittuva asema koko prosessin ajan, mutta etenkin kuulustelujen yhteydessä. Hallituksen esityksessä 222/2010 todetaan, että mitä nuoremasta henkilöstä on kyse, sitä korostuneemman aseman esitutkintaperiaatteet saavat.¹³ Lapsen oikeusturvan kannalta merkittäviä ovat myös ihmisoikeussopimukset ja lapsen oikeuksien sopimus, jota on esitelty edellä kohdassa 2.2. Esitutkintalain mukaan myös alle 15-vuotiaan tekemästä rikollisesta teosta esitutkinta on toimitettava kiireellisesti ja asianosaisella on oltava oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinassa. Kuulusteltavalla on kielilain mukaan oikeus käyttää omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia. Pakkokeinolain mukaan alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa pidättää, vangita tai määrätä matkustuskieltoon. On siis useita lainsäädännöllä turvattuja oikeuksia, joilla on merkittäviä vaikutuksia nuoren ja lapsen oikeusturvaan. Niiden toteutuminen käytännössä, etenkin epäillyn asemassa, vaatii juridiikan osaavaa puolustajaa.

3.2 Puolustajan merkitys oikeusturvan kannalta

Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinassa ja oikeudenkäynnissä. Epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun epäilty ei kykene puolustamaan itseään tai kun epäilty on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa tai siihen on *muu erityinen syy*. Kuten aiemmin todettu, hallituksen esityksessä 132/1997 kerrotaan, että alle 18-vuotiaan oikeus saada puolustaja tulee olla laajempi kuin muiden, koska nuoren ei voida olettaa normaalisti kykenevän itse hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin. Esitystä eduskunnassa

¹² Helminen ym. 2014, s. 102.

¹³ HE 222/2010 s. 210.

terävöitettiin vielä siten, että puolustaja on määrättävä alle 18-vuotiaalle pääsääntöisesti viran puolesta. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole menetelty.¹⁴ Hallituksen esityksen 58/2013 mukaan lähtökohtaisesti epäillyn tai vastaajan tulisi itse hakea puolustajaa.¹⁵ Rikostarkastaja Marko Forss kertoo, ettei myöskään tutkinnanjohtaja hae viran puolesta puolustajanmääräyksiä, vaan mikäli nuorella on valmiiksi olemassa joku puolustaja, se jää tämän tehtäväksi. Puolustajan hankkiminen ensivaiheessa jää siis alle 15-vuotiaalle itselleen taikka tämän huoltajalle tai mahdolliselle muulle edunvalvojalle.

Oikeuskirjallisuudesta ja lainsäädännöstä voidaan tehdä päätelmä, että ROL 2:1 määrittämä ”alle 18-vuotias” kattaa ainakin sanamuodon mukaisen tulkinnan mukaan pääsääntöisesti vain ikäryhmään 15-18 kuuluvat nuoret, koska pykälässä puhutaan ensinnäkin *rikoksesta epäillystä*, joita voivat olla vain 15-vuotta täyttäneet alle 15-vuotiaiden ollessa ”*rikollisesta teosta epäiltyjä*”, ja koska sanamuoto viittaa pelkästään nimenomaan syytettä vastaan puolustautumiseen.¹⁶ Oikeusjärjestelmämme näyttäisi siis katsovan, ettei alle 15-vuotias myöskään pääsääntöisesti tarvitse puolustajaa ollenkaan, eikä siitä ole ainakaan nimenomaisesti erikseen säädetty. Oikeuskäytäntöä ja -kirjallisuutta löytyy kyllä runsaasti uhrin avustamisesta ja sen määräämisestä, mutta alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn oikeusturvan takaamisen keinoksi puolustajan avulla jäänee ROL 2:1:ssä mainittu ”*muu erityinen syy*.” Esimerkiksi huomattava menettämis- tai korvausvaatimus voi olla lain tarkoittama erityinen syy.¹⁷ Myös rikostarkastaja Marko Forss toteaa voimassa olevasta käytännöstä seuraavaa: ”*Jos meillä on käsissä pelkästään alle 15-vuotiaita epäiltyjä sisältävä ETL 3:5:n mukainen tutkinta, niin tällöin kynnyks hakea puolustaja on korkea. Tosin tämäkin riippuu rikoksen vakavuudesta ja vahinkojen määrästä.*” Hallituksen esityksessä H 222/2010 todetaan, että lapsen edustajan ja sosiaaliviranomaisen läsnäolosta ja antamasta tuesta huolimatta esimerkiksi alle 12-vuotiaan epäillyn kuulustelemiseen on suhtauduttava varauksellisesti. Näin ollen 12–15-vuotiaat ovat ikään kuin väliinputoajia, joita voidaan muun muassa kuulustella matalammalla kynnyksellä, vaikka puolustajaa tai muuta tukihenkilöä ei olisi paikalla. Kuten Varsinais-Suomen käräjäoikeuden päätöksessä 23/13168, jota on

¹⁴ Fredman 2021, s. 262.

¹⁵ HE 58/2013 vp s. 27.

¹⁶ Fredman 2021, s. 262.

¹⁷ Ibid. s. 263.

analysoitu edellä jaksossa 2.2, tulee ilmi, että oikeustila ei asiassa ole kovinkaan selvä – ei siten myöskään alle 15-vuotiaan oikeusturvan toteutuminen.

Ensinnäkin puolustajan merkitys tulee esiin oikeudellisen osaamisen tarpeessa. Rikoslain 10 luvun 1 §:n mukaan menettämisseuraamuksen eli konfiskaation määrääminen voi perustua myös rangaistavaksi säädettyyn tekoon, jonka tekijä ei teon hetkellä ole täyttänyt viittätoista vuotta. Konfiskaatio tarkoittaa rikoksen johdosta tapahtuvaa omaisuuden korvauksetonta menettämistä valtiolle. Vahingonkorvauslain 1 luvun 2 §:n mukaan, jos vahingon on aiheuttanut kahdeksatoista vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan vahingosta määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. Etenkin kohtuullisuusarviointi ylipäättään vahingonkorvausta määrätessä sekä kehitystason ja muiden olosuhteiden määrittäminen on harkinnanvaraista oikeudellista punnintaa, jossa juridinen osaaminen on lähes välttämätöntä. Vahingonkorvaus- ja menettämisseuraamusasioissa puolustajan rooli voi siten olla merkittävä ja oikeudellinen osaaminen avainasemassa.

ETL 4 luvun 10 §:n mukaan asianosainen voi käyttää puolustajaa missä esitutkinnan vaiheessa hyvänsä. Puolustajan läsnäololla etenkin kuulustelutilanteissa on kuitenkin tutkitusti selkeitä vaikutuksia nuoren epäillyn oikeusturvan kannalta, sillä nuoret ovat kuulusteluhuoneessa alttiimpia erilaisille vaikutuksille kuin aikuiset, mikä johtuu monista riskitekijöistä.¹⁸ Tällaisia tekijöitä voivat olla nimenomaan ikä, haavoittuvaisuus, oikeudellinen ymmärtämättömyys, poliisin kuulustelumenetelmät ja puolustajan puuttuminen. Puolustajalla on vaikutusta lapsen tai nuoren tuen ja turvan kannalta kuulustelutilanteessa. Tilanne on lapselle vieras, stressaava, jännittävä ja siinä on luonnollinen vastakkainasetelma poliisin ja rikollisesta teosta epäillyn välillä.¹⁹ Puolustajan ollessa läsnä lapsi ei tunne kuulusteluissa oloaan täysin yksinäiseksi eikä turvattomaksi.

Puolustajan merkitys korostuu myös oikeusturvan kannalta siinä, kun nuoret ja lapset tekevät yksinään ratkaisevia päätöksiä kuulustelutilanteessa muun muassa siitä, mitä kertoa ja mitä

¹⁸ August ym. 2020, s. 268.

¹⁹ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2351. Ks. myös esim. Redlich ym. 2007, s. 66 ja Kainulainen 2009, s. 330-335.

paljastaa kuulusteluissa. Tutkimuksen mukaan nuorilla on taipumus olla kuuliaisia erilaisia auktoriteetteja kohtaan ja noudattaa heidän pyyntöjään, joten esimerkiksi väärän tunnustamisen riski kasvaa lapsen ollessaan yksin kuulusteluissa.²⁰ Väärän tunnustamisen antamista ovat tutkineet erityisesti yhdysvaltalaiset tohtorit Thomas Grisso sekä Allison Redlich ja Gail Goodman. Heidän tuloksensa kertovat, että väärän todistusaineiston esittämisen yhteydessä 50 prosenttia korkeakouluopiskelijoista tunnusti virheellisesti, kun taas 12–13-vuotiaista jopa 73 prosenttia ja 15–16-vuotiaista 88 prosenttia. Lisäksi 12–16-vuotiaat nuoret ottivat korkeakouluopiskelijoita todennäköisemmin vastuun teosta, kun heille näytettiin todisteita siitä, että he olivat syyllistyneet rikokseen, vaikka eivät olleet kyseistä tekoa tehneet.²¹ Valheelliseen tunnustukseen vaikuttaa esimerkiksi nuorten ”palkitsemisherkkyyys”, mikä tarkoittaa sitä, että nuori haluaa kyseisestä tilanteesta pois mahdollisimman nopeasti. Nuorten palkitsemisherkkyyden vuoksi he saattavat painottaa liiaksi stressaavan kuulustelun päättymisen välitöntä etua ja vähätellä tunnustuksen tuomia pitkän tähtäimen seuraamuksia.²²

Hayley M. D. Cleary on tutkinut nauhoitettuja nuorten poliisikuulusteluja havainnoidakseen nuorten kuulustelujen ominaispiirteitä, prosesseja ja tuloksia, kuten kuulustelujen kestoja, läsnä olevia henkilöitä ja tunnustuksia. Tuloksissa hän nostaa esiin ehkä jopa tärkeimpänä huomiona sen, että yhdessäkään kuulustelussa ei nuorella ollut läsnä puolustusasianajajaa. Vaikka asianajajan läsnäoloa ei vaadita kuulusteluissa, tämä viittaa siihen huolestuttavaan seikkaan, että tutkitusti nuoret epäilivät tekevät itselleen epäedullisia päätöksiä ilman asianajajan tietoja tai neuvoja. Tulokset myös osoittavat, että kun puolustusasianajajat eivät ole läsnä, nuoret ”luopuvat usein oikeuksistaan” ja tunnustavat. Puolustusasianajajat tiedostavat, että nuoret ovat herkkiä poliisin kuulustelumenetelmille ja suhtautuvat skeptisesti vanhempien kykyyn suojella nuoria näissä tilanteissa.²³

Mikäli käräjäoikeus ei määrää puolustajaa, jää vaihtoehdoiksi lapsen oleminen yksin taikka yhdessä huoltajan tai muun luotettavan aikuisen tai edunvalvojan kanssa, mikäli yksityiseen asianajajaan ei ole mahdollisuuksia. ROL 2 luvun 3 §:ssä mainitun pääsäännön mukaan vain

²⁰ Cleary 2013, s. 270.

²¹ Redlich & Goodman 2003, s. 141–156.

²² Malloy ym. 2023, s. 514.

²³ Cleary 2013.

asianomistajalla eli uhrilla on tietyissä tapauksissa oikeus erityiseen tukihenkilöön. ETL 7 luvun 14 §:n mukaan, jos alle 15-vuotiasta joudutaan kuulustelemaan, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulusteluissa. Käytännössä huoltajan läsnä oleminen tapahtuu kuitenkin äärimmäisen harvoin.²⁴ Tutkija voi myös kieltää vajaavaltaisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos läsnäolon voidaan olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14.3). Kaunisto huomauttaa, että ”vaikka lapsen huoltajalla on laillinen oikeus olla läsnä lapsen puhutustilanteessa, tulisi tätä rakentavan yhteistyön keinoin pyrkiä välttämään”²⁵. Lapsen oikeuksien komitea taas on mietinnössään toista mieltä todetessaan, että vanhempien tai laillisten edustajien tulisi voida osallistua menettelyihin mahdollisimman laajasti, sillä ”he voivat tarjota lapselle yleistä psykologista ja emotionaalista apua ja myötävaikuttaa tehokkaiden lopputulosten saavuttamiseen”.²⁶ Huolestuttavaa näkökulmaa kuitenkin nimenomaan huoltajan läsnäolosta antaa Jodi L. Viljoen, Jessica Klaverin ja Ronald Roeschin tekemä tutkimus, jonka mukaan usein on havaittavissa, että vanhemmat toivovat lastensa myöntävän rikoksen, riippumatta siitä, ovatko nuoret todellisuudessa vastuussa teosta vai eivät. Tutkimusryhmässä, jossa 30 nuorta antoi lausuntonsa poliisin edessä vanhempien ollessa paikalla, havaittiin, että yksikään vanhemmista ei kehottanut lapsiaan hyödyntämään heidän laillisia oikeuksiaan esimerkiksi vaikenemisen suhteen. Sen sijaan raportoitiin, että joka toinen nuori kertoi vanhempiensa toivoneen rikoksen tunnustamista.²⁷ Huoltajan läsnäolo kuulusteluissa on monimutkainen ja monitahoinen kysymys, johon tässä tutkielmassa ei ole mahdollista pureutua enemmälti. Yhteenvedona voimme kuitenkin todeta, että puolustajan läsnäolo kuulustelutilanteessa on paras ja turvallisin vaihtoehto alle 15-vuotiaan oikeusturvan kannalta.

3.3 Esitutinnan kesto oikeusturvan ja lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta

Rikosprosessin kestoa tutkitaan usein kokonaisuutena ja Helsingin Sanomien mukaan ”Suomi on saanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta pitkittyneiden oikeudenkäyntien takia enemmän langettavia tuomioita kuin muut Pohjoismaat yhteensä, paljon muita lyhyemmällä

²⁴ Kaunisto ym. 2021, s. 100.

²⁵ Ibid. s. 88.

²⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitea Yleiskommentti nro 24 lapsen oikeuksista rikosoikeusjärjestelmässä, k. 57 s. 12 CRC/C/GC/24, 2019.

²⁷ Viljoen ym. 2005, s. 261.

aikavälillä”.²⁸ Tuomioistuimeen etenevän asian kokonaiskäsittelyaika, eli prosessin kesto, koostuu poliisin suorittamasta esitutkinnasta, syyttäjän syyteharkinnasta ja käräjäoikeuskäsittelystä sekä mahdollisesta muutoksenhausta ylempiin oikeusasteisiin.²⁹ Esitutkintalaki sisältääkin joutuisuusperiaatteen: 3 luvun 11 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Tämä on tärkeää erityisesti epäillyn kannalta, jotta hän ei joudu olemaan tarpeettoman kauan rikoksesta epäillyn asemassa.³⁰ Lisäksi samassa pykälässä on erityismääräys, jonka mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäilty rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta esitutkinta on toimitettava kiireellisesti. Ketään ei myöskään saa pitää esitutkinnassa kauempaa kuin on välttämätöntä (ETL 6:5).

Yleistä on, että nuori on samaan aikaan sekä rikoksen uhri että rikoksen tekijä. Tämä entisestään korostaa vaatimusta rikosprosessin joutuisuudesta, kun molemmat prosessin osapuolet ovat erityisen haavoittuvaisia.³¹ Lokakuussa 2023 astui voimaan uusi laki, jonka mukaan, jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, pääkäsittely on aloitettava 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Tämä kehitys on erittäin tervetullut rikosprosessin pitkästä kestosta aiheutuvien haittojen korostuessa nuorten kohdalla.³² Oli kyseessä oleva epäilty aikuinen tai lapsi, esitutkinnan kesto voi joka tapauksessa vaihdella riippuen muun muassa rikoksen laadusta, tutkinnan monimutkaisuudesta, asianosaisten yhteistyöstä ja käytettävissä olevista resursseista. Valtioneuvoston tilaamassa kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin toteuttamassa vuonna 2021 julkaistussa tutkimuksessa selvitettiin rikosprosessien kestoja sekä sen syitä lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikosasioissa. Tämän tutkimuksen tuloksia kuvattiin hallituksen esityksessä 144/2022, ja niiden mukaan tyypillisesti eniten aikaa vie esitutkintavaihe, mutta

²⁸ Lohilahti 2018, ks. myös esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut *Mariapori v. Finland* ja *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*.

²⁹ Haaste 2/2019 s.10.

³⁰ Jokela 2018, s. 168-169.

³¹ Alatalo 2023, s. 18.

³² HE 144/2022 vp kohta 4.1.

alueelliset erot ovat suuret. Viivästyttäviä tekijöitä havaittiin erityisesti esitutkinnassa. Syyttäjävaihe oli yleisesti ottaen sujuvin ja siinä vaikutti olevan vähiten muutostarpeita.³³

Rikosprosessin pitkittyminen saattaa johtaa monenlaisiin psyykkisiin oireisiin prosessin aikana. Tämä voi ilmetä henkilössä yleisenä uupumuksena, syyllisyyden tunteina, itsetunnon alenemisena ja kyynisyyden lisääntymisenä. Aivan kuten työelämässä keskustellaan työuupumuksesta reaktiivisena häiriönä, samoin oikeusprosesseissa voidaan viitata oikeudenkäyntiuupumukseen vastaavalla tavalla.³⁴ Nimenomaan pitkittynyt esitutkinta voi nähdäkseni luoda epävarmuutta, stressiä ja psyykkistä rasitusta nuorelle rikoksesta epäillylle, unohtamatta häpeän ja syyllisyyden tunnetta, vaikkei nuori olisi rikosoikeudellisessa vastuussa tai lainkaan osallisena tekoon. Nuoruus on kehityksellisesti herkkää aikaa, jolloin identiteetti muotoutuu ja sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä. Rikosepäilyn varjo etenkin sen pitkittyessä voi aiheuttaa mainehaittaa ja sosiaalista leimaantumista, mikä voi pahimmassa tapauksessa eristää nuoren hänen ikätovereistaan ja yhteisöstään. Leimaamisteorian mukaan esimerkiksi muiden ihmisten paheksunnalla voi olla vaikutusta rikoskäyttäytymiseen, ja yksilöön kohdistuva kontrolli voi leimata hänet poikkeavaksi, mikä taas voi johtaa rikoskäyttäytymisen lisääntymiseen.³⁵ Tällaisilla tekijöillä on nuoreen tai lapseen aikuista suurempi vaikutus. Toisaalta nimenomaan nopeasti toimitettu esitutkinta voi ehkäistä nuorta tekemästä uusia rikoksia.³⁶

Tutkimusten mukaan prosessien kestäessä pitkään erityisesti nuorelle aika voi tuntua kohtuuttomalta.³⁷ Pitkittyneet prosessit vaikuttavat asenteisiin koko rikosoikeusjärjestelmää kohtaan.³⁸ Kielteiset kokemukset voivat nimittäin aiheuttaa luottamuksen vähenemistä oikeusjärjestelmään, mikä saattaa hankaloittaa tulevia kohtaamisia lainvalvontaviranomaisten kanssa. Esitutinnan nopeus ja tehokkuus ovat avainasemassa nuoren rikoksesta epäillyn kohdalla, sillä on niin asianomistajan kuin vastaajankin etu, että rikosasia käsitellään

³³ HE 144/2022 vp, s. 7.

³⁴ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 235.

³⁵ Saarikkomäki 2010, s. 17.

³⁶ Jokela 2018, s. 169.

³⁷ Hietanen 2016.

³⁸ Määttä 2023.

nopeasti.³⁹ HE 222/2010 todettiin, että nopealla puuttumisella nuoren rikokseen voidaan edistää sitä, että hän paremmin ymmärtää tekonsa ja siitä tulevan seurauksen välisen yhteyden. Erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisemiseksi seuraamus rikoksesta on määrättävä mahdollisimman nopeasti. Myös lokakuussa 2023 voimaan tulleella uudella lainsäädännöllä haluttiin korostaa, että nopea puuttuminen korostaa myös yhteiskunnan vakavaa suhtautumista nuoren tekoon.⁴⁰ On siis tärkeää, että oikeusprosessi etenee nopeasti ja oikeudenmukaisesti ja samalla on varmistettava, että nuoren oikeusturva ja hyvinvointi otetaan huomioon koko prosessin ajan. Tämä edellyttää riittäviä resursseja, erityisosaamista nuorten kanssa työskentelyssä ja prosessia, joka tunnistaa nuorten erityistarpeet oikeusjärjestelmässä. Rikosprosessin kestosta tarvitaan kuitenkin edelleen lisää tutkimustietoa lainsäätäjälle.⁴¹

3.4 Alle 15-vuotiaan kuulustelun vaikutukset yli 15-vuotiaan oikeusturvaan

Usein nuorten tekemissä rikoksissa kyse on ryhmässä tehdyistä teoista, eli niin sanotusta ryhmärikollisuudesta. Tätä ei kuitenkaan tule sekoittaa jengirikollisuuteen tai järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Ryhmärikollisuudessa on kyse tavallisesta rikosten tekemisestä kollektiivisesti ilman systemaattisempaa rikollista toimintaa koskevaa suunnitelmaa ja organisoitumista.⁴² Nuorten ryhmärikollisuudessa ei noudateta mitään tiettyä tarkkaa ikäjakaumaa, -rakennetta tai -luokkaa, vaan usein samassa teossa on mukana eri ikäisiä tekijöitä, niin 15 vuotta täyttäneitä kuin alle 15-vuotiaita.

Ryhmässä rikoksia tekevät nuoret tuskin usein tekohetkellä ajattelevat, että vain osa heistä on rikosoikeudellisessa vastuussa, ja saman teon tekevät nuoremmat kaverit jäävät ilman rangaistusseuraamuksia. ETL 3 luvun 5 § mahdollistaa kuitenkin samassa teossa mukana olleiden alle 15-vuotiaiden kuulustelun. Se onkin tavallista eri tekijöiden osallisuuden selvittämiseksi, jotta rikosoikeudellinen vastuu kohdennetaan oikein ja muiden osalta selvitetään esimerkiksi lastensuojelun tarvetta. Lapsien rikosselvittelyiden erityispiirteenä

³⁹ Alaja 2023.

⁴⁰ HE 222/2010 vp. s. 43.

⁴¹ Haaste 2/2019 s. 10.

⁴² Palo 2010, s. 64.

onkin tavallisesti tuomioistuinkäsittelyyn kuuluvien asioiden siirtyminen poikkeuksellisesti jo esitutkintavaiheeseen.⁴³

Nykyinen oikeustila on kuitenkin etenkin 15 vuotta täyttäneiden syyntakeisten oikeusturvan kannalta erityisen riskialtis. Mikäli alle 15-vuotiaalle rikollisesta teosta epäillylle ei määrätä puolustajaa, poliisi kuulustelee alle 15-vuotiasta lasta ilman puolustajaa ja kerää näin näyttöä muita rikosoikeudellisessa vastuussa olevia epäiltyjä vastaan.⁴⁴ ETL 9 luvun 4 §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu on tallennettava ääni- ja kuvatallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa tämän nuoren iän vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti haittaa aiheuttamatta. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n mukaan tällainen nuori henkilö on alle 15-vuotias oikeudenkäynnin hetkellä. Kaikki alle 15-vuotiaiden kuulustelut siis tallennetaan, eikä lapsia tai nuoria kuulla tuomioistuimessa henkilökohtaisesti, ellei sille ole erityisen painavaa syytä tai ellei nuori ole ehtinyt täyttää 15-vuotta ennen oikeudenkäyntiä. Näin ollen poliisin kuulustelun kohteena olleen alle 15-vuotiaan kuulustelukertomusta käytetään sellaisenaan todisteena 15-vuotta täyttäneiden kavereiden oikeudenkäynnissä. Kuten on tuotu ilmi, lapsi voi olla hyvin hämillään kuulustelutilanteessa eikä täysin ymmärrä oikeuksiaan, joten menettely voi johtaa jopa itsekriminointisuojaan pirstoutumiseen, minkä suojan piiriin lasketaan myös läheiset. Vaikka kaveria ei lasketakaan oikeudenkäymiskaarella määriteltyyn läheisen piiriin, kavereilla voi kuitenkin olla kehittyvälle nuorelle arvaamattoman suuri merkitys elämässä, ja prosessi saattaa aiheuttaa pysyviä kolhuja lasten tai nuorten sosiaalisiin suhteisiin ja kehitykseen.

Voi siis todeta, että oikeustila alle 15-vuotiaiden kuulustelutilanteista vaatisi lainsäätäjältä lähempää tarkastelua ja tutkimusta epäiltyjen näkökulmasta näiden oikeusturvan takaamiseksi, esimerkiksi hyödyntämiskiellon valossa. Korostan edelleen, että puolustajalla on oikeusturvan kannalta merkittävä rooli, jolla on välillistä vaikutusta myös syyntakeisiin rikoksesta epäiltyihin ja heidän saamiinsa tuomioihin.

⁴³ Kaunisto ym. 2021, s. 95.

⁴⁴ Forss 2023.

4 Lapsi yksin kuultavana – oikeuspsykologinen näkökulma

4.1 Kuulustelujen toteuttaminen

Oikeuspsykologian alalla on jo pitkään pyritty tutkimaan eri menetelmiä, jotka auttavat tukemaan lapsen roolia rikosprosessissa. Tarkastelun kohteena on ollut erityisesti lasten kanssa käytettävien kuulustelutekniikoiden kehittäminen ja menetelmät, joilla voidaan vähentää rikostapausten selvittämisen aiheuttamaa lapsen psyykkistä rasitusta.⁴⁵ Vuoden kestävä lapsirikostutkinnan erikoiskoulutus vaaditaan kaikilta lapsia rikosprosessissa kuulevilta, eli poliiseilta, oikeuspsykologeilta ja psykologeilta.⁴⁶ Myös ETL 4 luvun 7 §:n mukaan alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille.

Suomessa on käytössä laajaan kansainväliseen tutkimusyhteistyöhön pohjautuva NICHD-haastattelurunko, joka sisältää käytännöllisiä työkaluja lapsen kuulustelutilanteita varten. Lounais-Suomen poliisin lapsirikostutkintaryhmän rikoskomisario Petri Lamppu sekä Turun lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksikön psykologi Veera Snellman kertovat, että kyseinen haastattelurunko soveltuu kuitenkin pääsääntöisesti vain uhrien kuulemiseen, eikä rikollisesta teosta epäiltyjen kuulusteluihin ole olemassa valmiiksi strukturoituja haastattelurunkoja. Lampun mukaan tutkijoilla on ajan saatossa muodostunut kuulustelupohjia, joita muokataan tapauskohtaisesti. Snellman huomauttaa kuitenkin, että alaikäisen kuulusteltavan asemasta riippumatta on perusteltua ja suositeltavaa käyttää NICHD-runkoon pohjautuvaa kuulustelupohjaa, kuitenkin muokaten säännöt oikeuksien ja velvollisuuksien osalta (esimerkiksi se, että epäillyllä ei ole totuusvelvollisuutta). Alkuun tulisi siis NICHD-rungon mukaisesti myös epäillyn kanssa rakentaa kontaktia ja tämän jälkeen käydä läpi hänen oikeutensa ja velvollisuutensa kuulustelussa. Riippuen tilanteesta, myös harjoitushaastattelua voi harkita ja tämän jälkeen pyytää epäiltyä kertomaan tapahtuneesta avoimesti. Snellman sekä oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman lisäävät, että Euroopan kriminaalipoliittisella instituutilla HEUNI:lla on kehitteillä epäiltyjen lasten kuulemiseen vastaavanlainen runko.

⁴⁵ Kaunisto ym. 2021, s. 98.

⁴⁶ THL: Barnahus-hanke 2022.

4.2 Kuulustelujen psyykkiset vaikutukset

Esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Nuoret eivät ole pieniä aikuisia, vaan kyse on erityisestä ikävaiheesta, johon liittyy aivan erityisiä sosiaalisia ja kehityksellisiä merkityksiä,⁴⁷ eikä lapsia voi kohdata oikeusjärjestelmässä samanlaisina subjekteina kuin aikuisia.⁴⁸ Lapsen ollessa yksin kuulusteltavana rikollisesta teosta epäiltynä on tilanne hänelle stressaava, pelottava ja ahdistava. On osoitettu, että lasten tiedon ja ymmärryksen puute oikeusjärjestelmästä aiheuttaa lapsille stressiä. Stressin lähteiksi lapsille ovat muodostuneet usein toistuvat kuulustelut, intensiiviset vastakuulustelut, riittämätön sosiaalinen tuki ja vieras uusi tilanne.⁴⁹ ”Lapset kokevat psyykkisesti kuormittavia ajatuksia pelätessään, ettei heitä uskota, etteivät he tiedä, miten pitää käyttäytyä, tai etteivät he tiedä, miten tai mitä kysymyksiin pitää vastata. Jo yksinomaan jännittäminen tai pelko voivat vaikuttaa siten, että henkilö jättää kertomatta joitakin jutun kannalta tärkeitä asioita.”⁵⁰ Jos lasta kuullaan epäiltynä rikolliseen tekoon, tutkinnanjohtajan ja tutkijan pitää huolehtia siitä, että kuulusteltavan avustaminen on esitutkinnassa asianmukaista.⁵¹ Psyykkinen tuki oikeusprosessin eri vaiheissa edistävät psyykkistä hyvinvointia.⁵²

On esitetty myös ajatus siitä, että oikeusprosessin ja erityisesti esitutkinnan seurauksena saattaa kehittyä reaktiivisia häiriöitä tai sopeutumishäiriöitä, jotka ilmenevät erilaisina psyykkisinä tiloina. Näihin voi sisältyä erilaisia oireita, kuten masennusta, ahdistusta, käyttäytymishäiriöitä, impulsiivisuutta, unihäiriöitä, keskittymiskyvyn heikkenemistä ja voimakkaita emotionaalisia reaktioita.⁵³ Näiden riski ja ennaltaehkäisy on siten tiedostettava ja osattava ottaa huomioon erityisesti lapsia kuulusteltaessa, sillä he ovat vielä aikuista alttiimpia erilaisille arvaamattomille tunteidenpurkauksille ja mielen järkkymiselle, joita kuulustelutilanne voi aiheuttaa. Rikoksesta syytetyt henkilöt ovat muutenkin kuvanneet koko

⁴⁷ Huhta 2023.

⁴⁸ Vatjus-Anttila 2023.

⁴⁹ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2354. Ks. myös esim. Kainulainen 2009, s. 330-335

⁵⁰ Ibid. s. 2354.

⁵¹ Helminen ym. 2014, s. 478.

⁵² Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2355.

⁵³ Ibid. s. 2351.

oikeusprosessia poikkeuksellisen raskaaksi elämäkokemukseksi.⁵⁴ Yksilötekijöiden yhteyttä nimenomaan oikeusprosessiin liittyvään stressiin ja hyvinvointiin ei ole toistaiseksi juuri tutkittu. Näin ollen ei vielä tiedetä, miten esimerkiksi sukupuoli tai persoonallisuus vaikuttavat asiaan,⁵⁵ mutta edellä kuvatuin tavoin iän on todettu olevan homogeenisesti yhdistävä tekijä epäiltyjen psyykkisten oireiden ilmentyessä.

”Lasta pidetään aikuista haavoittuvampana yhteiskunnan jäsenenä, ja lapsi on riippuvainen aikuisten huolenpidosta, ja mitä nuorempi lapsi on, sitä rajoittuneempi hänen kykynsä suojella itseään on.”⁵⁶ Aikaisemmin jaksossa 3.2 onkin käsitelty puolustajan roolia esitutkinnassa lapsen turvana ja oikeusturvan suojelijana, mutta kuulusteluissa voi olla läsnä myös muita henkilöitä. Mikäli kuulustelutilanteessa on läsnä muitakin aikuisia kuin itse kuulustelija, voi siitä kuitenkin olla myös haittaa. On todennäköistä, että lapsi kykenee keskittymään kuulusteluun paremmin ja rohkaistuu kuvailemaan tapahtumia yksityiskohtaisemmin, jos kuulustelutilanteessa ovat läsnä vain lapsi ja kuulustelija. Lapsi saattaa kokea pelkoa ja ahdistusta monien aikuisten läsnä ollessa, erityisesti heidän odottavien katseiden kohteena.⁵⁷

Etenkin pieleen menneellä kuulustelulla, mutta kuulustelukokemuksella ylipäänsä, voi olla monia pitkäaikaisia vaikutuksia epäiltyyn olevaan lapseen ja nuoreen. Tämän takia on merkittävä edistysaskel etenkin lapsen psyykkisen hyvinvoinnin kannalta, että psykologien ja oikeuspsykologien laatima strukturoitu haastattelurunko on HEUNI:lla tekeillä nyt myös epäiltyjen lasten kuulustelutilanteisiin.

⁵⁴ Ibid. s. 2352.

⁵⁵ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2354.

⁵⁶ Silvennoinen ja Kainulainen 2023, s. 541.

⁵⁷ Mikkola 2014, s. 22.

5 Empiirinen tutkimus alle 15-vuotiaan kuulustelutilanteista – lapsen näkökulma

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää alle 15-vuotiaana poliisikuulusteluissa olleiden nuorten kokemuksia itse kuulustelutilanteesta, tehdä havaintoja poliisin käytöksestä ja poliisin suhtautumisesta nuoreen sekä selvittää kuulustelujen aiheuttamia tuntemuksia nuorena yleisesti.

5.1 Tutkimusmenetelmät

Aineistona käytän laadullisia puolistrukturoituja haastatteluja, jotka on kaikki toteutettu marraskuussa 2023. Tutkimusta varten olen haastatellut neljää alle 15-vuotiasta henkilöä, jotka ovat olleet poliisin kuulusteluissa eri puolilla Suomea. Haastattelut on toteutettu vapaaehtoisina yksilöhaastatteluina suomen kielellä puhelinyhteyden välityksellä ja haastateltavilta on pyydetty Turun yliopiston eettisen tutkimuslautakunnan laatima suostumuslomake. Haastateltaville on myös tiedotettu muutoin tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta. Haastateltavat on koottu satunnaisesti ilmoittamalla tutkimuksen teosta sosiaalisessa mediassa (Snapchat, Instagram) ja pyytämällä halukkaita kuvaukseen sopivia (alle 15-vuotiaita poliisikuulusteluissa epäiltynä olleita) henkilöitä osallistumaan haastatteluun. Haastattelut on anonymisoitu ja kaikki tunnistetiedot on jätetty pois lukuun ottamatta sukupuoli, ikää, tapahtumapaikkaa ja rikosnimikettä, josta sovittiin erikseen jokaisen haastateltavan kanssa. Haastattelut on nauhoitettu ja litteroitu, ja ne säilytettiin tutkimuksen tekemisen ajan vain edellä mainituin tunnistetiedoin salasanalla varmennetulla tietokoneella, johon vain tutkimuksen tekijällä oli pääsy. Haastattelut pyrittiin toteuttamaan niin, ettei haastateltavalle koidu tilanteessa haittaa. Muutoinkin tutkimus on toteutettu Turun yliopiston eettisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti. Periaatteisiin tutkimuksen tekijä on paneutunut asianmukaisesti ennen tutkimuksen tekoa. Haastatteluissa ei ole tietoisesti haluttu korostaa eikä palauttaa ikävää kokemusta teosta mieleen, joten itse tekoon ja kuulusteluun johtaneisiin syihin ei haluttu takertua kysymyksenasetteluissa rikosnimikettä enempää, vaan keskityimme itse todelliseen kuulustelukokemukseen.

Haastattelukysymyksinä olivat seuraavat:

- Olitko yksin kuulustelutilanteessa ilman avustajaa/puolustajaa? Jos kyllä, miten koit tilanteen/miltä tilanne tuntui?
- Miten koit, että poliisi suhtautui sinuun kuulustelutilanteessa?

- Mitä muita tunteita sinulla heräsi kuulustelutilanteessa?
- Koitko, että kuulustelulla tai rikosprosessilla oli sinuun jotain vaikutuksia (pidempi- tai lyhytaikaisia), ja jos, niin mitä?

5.2 Tulokset

Haastatteluihin osallistuneet nuoret kokivat yleisesti, että poliisi suhtautui nuoreen kuulustelutilanteessa neutraalisti ja asiallisesti, eikä kukaan haastatelluista nostanut esiin poliisin erityisen epäasiallista käytöstä tai kielenkäyttöä. Kahdella haastatelluista oli tilanteessa huoltaja(t) mukana, kaksi heistä oli yksin. 14-vuotias poika oli epäiltynä osallisuudesta autovarkauteen Porissa. Hän kuvaili yksin kuulusteluissa olemista oudoksi ja ahdistavaksi – *”Ne käsitteli mua kun olisin ollut ihan aikuinen taparikollinen”*. 13-vuotias tyttö Seinäjoelta oli myöskin yksin kuulusteluissa. Hänen epäiltiin olleen osallisena vahingonteossa. Tyttö kertoi tilanteen olleen stressaava ja jännittävä. Hän lisäsi, että *”oli vähän sus -fiilis, ku en tienny mihin olin joutunu.”* (*sus* -sana on nuorten käyttämä lyhenne englannin kielen sanasta ”suspicious” eli ”epäilyttävä”)⁵⁸

14-vuotiasta poikaa Lappeenrannasta epäiltiin osallisuudesta pahoinpitelyyn. Hän kertoi, että häntä jännitti kuulustelut, mutta hänen mukaansa ne enemmän vain turhauttivat, koska poika tiesi olevansa syytön. Kaikki haastateltavista kuvailivat jonkinlaista häpeän tunnetta, jota kuulustelu aiheutti: 13-vuotias poika Lappeenrannasta, jonka epäiltiin olevan osallisena vahingontekoon ja vaaran aiheuttamiseen sekä vammantuottamukseen, totesi; *”hävetti maan perkeleesti, varsinki ku kiistettii sitä ekaks pitkään ja myöhemmin vasta myönnettiin se teko.”*

Huolestuttavin vastaus etenkin nuoren oikeusturvan näkökulmasta oli, kun autovarkauteen osallisena epäilty poika kertoi, että *”se poliisi ymmärti väärin mitä tein niin se kirjotti sinne väärin ja sain yhden rikosnimikkeen lisää mitä en ikinä tehny ja se sit vaan jäi sinne...”* Myös 13-vuotias tyttö kertoi, että *”oli tosi harhaanjohdettu olo, kun kaverit oli tehny tyhmyyksiä ja luulin ensin et oon todistajan roolissa, mut sit ne epäiliki mua”*.

Haastateltavat olivat jokainen myös sitä mieltä, että kuulustelut opettivat paljon siitä, ettei rikoksia kannata tehdä ja että niistä joutuu vastuuseen. He myös kokivat, että oikeus loppu viimein toteutui, pois lukien ylimääräinen rikosnimike, eivätkä käsitellyt asiat jääneet

⁵⁸ Urbaani sanakirja 2023

enemmälti vaivaamaan. 13-vuotias tyttö kuitenkin totesi, että häntä jännittää mahdollisiin poliisitilanteisiin joutuminen, eikä hän enää suhtaudu poliiseihin niin myötämielisesti, kuin ennen kuulusteluihin joutumista. Kuulustelujen aiheuttamia muita merkittäviä vaikutuksia nuoret eivät ainakaan haastattelussa tuoneet ilmi.

5.3 Tutkimuksen johtopäätökset

Haastattelujen vastausten perusteella poliisi ei ainakaan alkuun tehnyt nuorille ymmärrettävästi selväksi heidän asemaansa ja oikeuksiaan kuulusteluissa. Tämä on kuitenkin esitutkintalainsäädännön määritellyt epäillyn oikeus, sillä 7 luvun 10 §:n mukaan kuulusteltavalle on ennen kuulustelua ilmoitettava hänen asemansa esitutkinnassa, ja rikoksesta epäillylle on ennen kuulustelua yksilöitävä teko, josta häntä epäillään. Samoin ETL 4 luvun 16 §:n mukaan, kun henkilölle ilmoitetaan, että häntä epäillään rikoksesta, hänelle on viipymättä ja viimeistään ennen hänen kuulemistaan ilmoitettava oikeudesta saada tieto rikoksesta, josta häntä epäillään, sekä tieto rikosepäilyä koskevista muutoksista ja oikeudesta vaieta ja olla muutoinkin myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen. Näiden asioiden selventäminen maanläheisesti ja nuoren oikeustajuun menevällä tavalla olisi ensiarvoisen tärkeää nimenomaan lapsen ja nuoren kohdalla, koska ymmärrys koko tilanteesta saattaa olla vajavainen, kuten edellä olevasta aineistostakin käy ilmi. Tämä tulisi korostuneesti huomioida etenkin niissä tilanteissa, joissa lapsi on yksin kuulusteluissa.

Oikeusturvan vaarantuminen näkyi näinkin pienessä otannassa hälyttävästi, sillä väärin ymmärretyt nuoren kertomus johti jopa ylimääräisen rikosnimikkeen kirjaamiseen. Tätä rikosta nuori ei ollut omien sanojensa mukaan tehnyt. Mikäli paikalla olisi ollut puolustaja, väitän, ettei vastaavaa olisi päässyt tapahtumaan puhtaasta väärinymmärryksestä johtuen. Voimme ajatella, että puolustaja toimiikin myös eräänlaisena tulkkina viranomaisen ja epäillyn nuoren välillä, muuttaen juridista terminologiaa nuorelle ymmärrettäväksi. Ja toisin päin: tulkkaa nuoren kertomaa poliisille ymmärrettävälle kielelle, mikäli tämä ei täysin ymmärrä, mitä nuori tarkoittaa sanomallaan. Poliisilla on joka tapauksessa myös virkavastuu suorittaa tehtävänsä huolellisesti, ja kyseisessä tapauksessa huolellisuusvelvoitetta vaikuttaa olevan laiminlyöty niin, että väärinymmärrys pääsi tapahtumaan.

Nuoret näkivät poliisin luotettavana ja asiallisena auktoriteettina, joka suhtautui neutraalisti tilanteeseen, vaikka nuoret itse kokivat tilanteessa monenlaisia tunteita. Auktoriteettia ja ammatillista osaamista ei myöskään kyseenalaistettu kuulustelutilanteessa, mitä ilmentää

esimerkiksi 14-vuotiaan pojan saama ylimääräinen rikosnimike. Luottamuskyseystä tukee Elsa Saarikkomäen tutkimus, jossa kerrotaan, että nuoret pitävät poliisia luotettavampana toimijana verrattuna esimerkiksi yksityisen turvallisuusalan toimijoihin.⁵⁹

Tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, että nuoret kokevat häpeää poliisin kuulustellessa heitä epäiltynä. Jännitys, ahdistus ja häpeä olivat toistuvia teemoja vastauksissa. Häpeän tunne on nuoren ja lapsen rikosprosessissa eräänlaisessa roolissa kasvatuksellisestakin näkökulmasta, sillä vastaavaan tilanteeseen ei luonnollisesti haluta joutua uudelleen. Kuulusteluilla ja esitutkinnalla oli pääsääntöisesti muutoinkin pedagoginen vaikutus nuoriin selkeyttäen oikean ja väärän paradigmaa sekä antaen tietoa oikeusprosessin eri vaiheista, kulusta, vastuuseen joutumisesta ja rikosoikeudellisen vastuun määräytymisestä.

Tämä empiirinen tutkimus tukee edellisissä luvuissa kuvattua teoreettista tutkimusta ja analyysiä aiheesta. Jatkotutkimusta ajatellen olisi mielenkiintoista pohtia muun muassa desistanssiteorian merkitystä. Desistanssi viittaa tilanteeseen, jossa rikollinen toiminta päättyy äkisti. Termi kattaa myös ajanjakson, jonka aikana henkilö lopettaa rikosten tekemisen ja pysyy poissa rikollisesta toiminnasta tulevaisuudessa. Termi määrittää eräänlaisen rikoksettoman identiteetin. Näiden tutkimuksessa mukana olleiden nuorten desistanssi vaikuttaisi olevan sekundaarista desistanssia, eli pysyvää rikoksettomuutta⁶⁰, mikä ilmentää koko rikosprosessin esitutkintavaiheen ja kuulusteluiden pedagogistakin merkitystä ohjaten lasta ja nuorta rikoksettomaan elämään.

⁵⁹ Saarikkomäki 2018.

⁶⁰ Linderborg ym. 2014.

6 Lopuksi

Tutkielmani keskiössä on ollut lasten kokemukset esitutkinnasta, ja heidän oikeusturvaan ja psyykkiseen hyvinvointiin kohdistuvat riskitekijät. Tarkastelun kohteena olivat tilanteet, joissa lapsia kuulusteltiin epäiltyinä ilman puolustajan läsnäoloa. Tutkimuksessa tuotiin esille, kuinka tämä voi osaltaan vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin ja oikeusturvaan, sekä se, kuinka tilanteella voi olla välillistä vaikutusta ryhmärikollisuudessa mukana olleisiin jo rikosvastuussa oleviin nuoriin. Tutkimus tuo esiin, että alle 15-vuotiaat lapset ovat erityisen haavoittuvia rikosprosessin aikana, myös epäillyn asemassa. Havaitsin tutkimusta tehdessä, että uhrin ja epäillyn kokemukset rikosprosessista eivät lopulta poikkeakaan toisistaan niin merkittävästi, etenkään kun tarkastellaan lapsia. ”Rikosprosessi koetaan usein stressaavaksi riippumatta siitä, missä asemassa henkilö siinä on.”⁶¹ Tutkimus osoitti stressin ohella myös muita psyykkisiä vaikutuksia epäillyssä etenkin kuulusteluiden yhteydessä.

Tutkimusta voisi laajentaa ja kehittää ottamalla huomioon lastensuojelun ja vanhempien näkökulman ja roolin alle 15-vuotiaan rikosprosessissa. Myös kuulustelutekniikoita ja -tilanteita voisi tutkia kattavammin, etenkin HEUNI:n uuden kuulustelurungon julkaisun jälkeen. Pohjoismaiden ja common law -maiden oikeusjärjestelmät eroavat merkittävästi toisistaan, joten tutkimusta voisi jalostaa ja keskittyä enemmän vain Suomeen ja vaikkapa sen alueellisiin eroihin tai verrata esimerkiksi Ruotsiin, jossa nuorten jengirikollisuus on tänä päivänä jopa kansallinen turvallisuusuhka.

Tutkimuksen lopputulos on, että Suomessa alle 15-vuotiaiden oikeusturvassa on puutteita, jotka vaativat huomiota lainsäätäjältä. Tutkimus tarjoaakin kattavan ja perusteellisen katsauksen lasten kohtaamiin haasteisiin rikosprosessissa, yhdistäen lainsäädännön, oikeuskäytännön ja psykologian näkökulmat. Tutkielma sisältää tärkeää tietoa alle 15-vuotiaan epäillyn oikeusturvan tilasta teoreettisen ja empiirisen lähestymistavan ansiosta. Tutkimuksen tulosten ollessa tärkeitä paitsi oikeustieteellisen tutkimuksen kannalta, ne tarjoavat oleellisen lisän myös yhteiskunnalliseen ja poliittiseen keskusteluun. Tämän vuoksi tutkielma pyrkii myös herättämään keskustelua ja kiinnostusta aiheeseen, tavoitteenaan innoittaa lisätutkimuksia ja lainsäädännöllisiä uudistuksia lasten oikeusturvan ja hyvinvoinnin turvaamiseksi tulevaisuudessa.

⁶¹ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2352.

Liite 1.

Varsinais-Suomen käräjäoikeuden anonymisoitu päätös 23/13168 31.3.2023

Päätös on julkinen, mutta asianosaisen henkilöllisyydellä ei ole tutkielman kannalta merkitystä.

VARSINAIS-SUOMEN KÄRÄJÄOIKEUS
1. osasto
Käräjänotaari Ulriikka Tammi

PÄÄTÖS 23/13168
Puolustajan määrääminen
31.3.2023 23/2634
Kello 10.00

Hakija Lounais-Suomen poliisilaitos

Asiaan osallinen [REDACTED]

Asia Puolustajan määrääminen

Vireille 23.1.2023

Viite: [REDACTED]

Hakemus

Lounais-Suomen poliisilaitos on 23.1.2023 Varsinais-Suomen käräjäoikeuteen saapuneessa hakemuksessaan pyytänyt, että [REDACTED]lle määrättäisiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n3 momentin 2 kohdan perusteella puolustaja 23.1.2023 lukien esitutkintaa ja mahdollista oikeudenkäyntiä varten rikosasiassa, joka on Lounais-Suomen poliisilaitoksella vireillä tutkintailmoitusnumerolla [REDACTED].

PÄÄTÖSLAUSELMA

Hakemus puolustajan määräämisestä hylätään.

Perustelut

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 2 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Saman pykälän 3 momentin 1 kohdan mukaan epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa. Edelleen epäillylle on mainitun pykälän mukaan viran puolesta määrättävä puolustaja myös esimerkiksi silloin, kun epäilty ei itse kykene puolustamaan itseään tai puolustajan määräämiseen on muu erityinen syy.

Lain esitöissä (HE 132/1997 vp, s. 53) on todettu, että alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on pääsääntöisesti oikeus puolustajaan. Alle 18-vuotiaan oikeuden puolustajaan on katsottu olevan laajempi kuin muiden, koska nuoren ei voida ennen täysi-ikäisyyttä olettaa normaalisti kykenevän itse hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin.

Nyt kyseessä olevassa asiassa asiaan osallinen, jolle puolustajan määräämistä haetaan, on alle 15-vuotias. Rikoslain 3 luvun 4 §:n mukaan rikosoikeudellisen rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta. Alle 15-vuotias ei siten voi olla rikoksesta epäillyn asemassa, eikä myöskään vastaajana rikosasiassa.

Maksutta

Esitutkintalain 3 luvun 5 §:n mukaan alle 15-vuotiaan osalta voidaan kuitenkin suorittaa esitutkinta muun muassa sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyn rikollisen teon johdosta voidaan suorittaa esitutkinta muun muassa asianomistajan vahingonkorvausoikeuden toteuttamiseksi. Hakemuksen mukaan asiaan osallista tullaan kuulustelemaan tutkittavana olevan asian vuoksi. Hakemuksessa kuulustelun tarvetta on perusteltu muun muassa asianomistajan mahdollisten korvausvaatimusten sekä osallisuuden selvittämiseksi.

Käräjäoikeus kuitenkin toteaa, että asiaan osallisen, jolle puolustajan määräämistä haetaan, asema esitutkinnassa on rikolliseen tekoon epäilty, ei rikoksesta epäilty.

Siitä huolimatta, että rangaistusvastuun edellytykset eivät täyty asiaan osallisen ikä huomioiden, asiaan osalliselle on mahdollista esittää epäiltyyn tekoon liittyviä yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia. Käräjäoikeus kuitenkin toteaa, että ROL 2 luvun 1 §:n sanamuoto viittaa lähtökohtaisesti syytettä vastaan puolustautumiseen (myös Fredman, Markku, Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent Oy 2021, s. 262).

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että huomattava menettämis- tai korvausvaatimus voisi muodostaa ROL 2 luvun 1 §:n 3 momentin 4 kohdassa tarkoitetun erityisen syyn puolustajan määräämiseen (esim. Fredman, Markku, Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent Oy 2021, s. 262). Myös korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä (KKO 2012:32, kohta 18) on viitattu korvausvaatimukseen puolustajan määräämisen tarpeellisuutta arvioitaessa. Sekä oikeuskäytännössä että oikeuskirjallisuudessa kyseisen korvausvaatimukseen liittyvän arviointikriteerin on katsottu kuitenkin kytkeytyvän rikosasiaan ja siihen, että henkilö on rikosasiassa vastaajan asemassa.

Käräjäoikeus toteaa, että asiaan osallisen osalta mahdollisessa myöhemmässä oikeudenkäynnissä ei voi olla kyse syytettä vastaan puolustautumisesta, vaan kyse voi olla yksistään yksityisoikeudellisista vaatimuksista. Koska puolustajan määräämisen tarkoituksena on turvata rikoksesta epäillyn ja rikosasian vastaajan asema ja puolustus, käräjäoikeus ei katso puolustajan määräämisen edellytysten täyttyvän yksistään mahdollisten myöhemmin esitettävien korvausvaatimusten vuoksi.

Ottaen erityisesti huomioon asiaan osallisen ikä sekä se, että asiaan osallinen ei ole asiassa rikoksesta epäillyn asemassa, vaan rikolliseen tekoon epäillyn asemassa, eikä asiaan osallinen voi olla vastaajana

myöskään mahdollisessa myöhemmässä rikosasiassa, käräjäoikeuskatsoo, että hakemus on lakiin perustumattomana hylättävä.

Kuuleminen

Ottaen huomioon edellä päätöslauselmasta ilmenevä lopputulos sekä edellä todetut ratkaisun perusteet, käräjäoikeus ei ole katsonut tarpeelliseksi kuulla asiaan osallista tai hänen huoltajiaan hakemuksen johdosta.

Lainkohdat

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luku 1 §
Esitutkintalaki 3 luku 5 §, 4 luku 10 §
Rikoslaki 3 luku 4 §

MUUTOKSENHAKU

Tähän ratkaisuun tyytymätön voi hakea siihen muutosta hovioikeudeltavalittamalla tai ennakkopäätösvalituksella korkeimmalta oikeudelta.

Päätös on lainvoimainen.

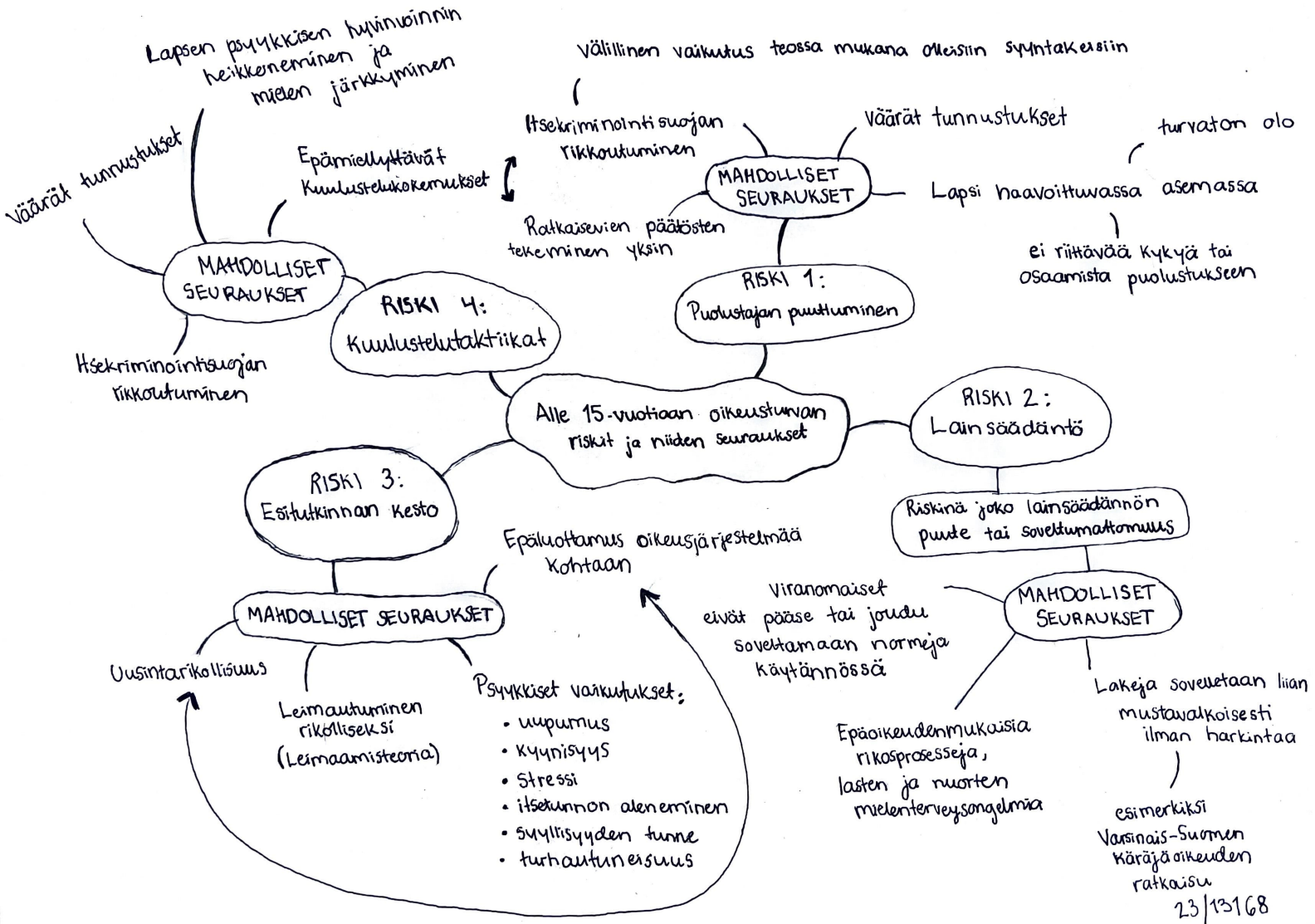
Käräjänotaari

Ulriikka Tammi

Liite 2.

Tutkielman kaavio

Tutkielman kokonaisuutta hahmottava ja yhteiskunnallista merkityksellisyttä eri seurausten osalta korostava kaavio, laadittu 27.11.2023.

Liite 3.

Loki seminaarityön ja notaarityön välisestä suhteesta

Seminaarityö on kirjoitettu yhdessä Mira Latvasen, Kustaa Alatalon ja Waltteri Messon kanssa. Kaikilla on ollut työssä oma ydinalueensa, jotta jokaisen ääni on saatu kuuluviin ja työmäärä tasaiseksi. Olemme kuitenkin tiimityönä pohtineet paljon työn kokonaisuutta ja kehitetty sekä käyty läpi myös yhdessä jokaisen omaa osiota, tuoden näin erilaisia näkökulmia esiin.

Oma keskittymiseni seminaarityössä on kohdistunut lukuihin 2.3 ja 2.5, jotka luonnollisesti tulivat myös osaksi notaarityötäni. Luku 2.3 käsittelee nuoria ja lapsia epäilyinä esitutkinnassa, ja se onkin kokonaan omaa käsialaani, jonka olen tuonut osittain esiin myös notaarityöni johdannossa sekä luvussa 3.1, joka avaa lasten oikeusturvaan kuuluvia elementtejä. Tästä seminaarityön luvusta 2.3 on osia myös notaarityöni luvussa 3.2.

Notaarityöni luku 3.2 ”Puolustajan merkitys oikeusturvan kannalta” on myös pitkälti kirjoitettu seminaarityön luvun 2.5 ”Puolustajan merkitys nuoren oikeusturvan kannalta” pohjalta, toki parannuksia tehden ja vieden näkökulmaa enemmän oman tutkimuskysymykseni suuntaan. Seminaarityön kyseinen luku on kokonaan myös itse kirjoittamani.

Notaarityön kappaleessa 3.3 olen käyttänyt yksittäisiä lauseita seminaarityön luvusta 2.2, jotka ovat kirjoittaneet Kustaa Alatalo ja Waltteri Messo.